

Locul românisticii la Universitatea „Komenský” din Bratislava

Jana PÁLENÍKOVÁ

Cu toate că trăim într-o societate care tinde tot mai mult spre globalizare și care impune, cu o anumită „agresivitate”, utilizarea limbii engleze în viața noastră cotidiană, o societate nefavorabilă așa-ziselor „limbi mici” – „mici”, bineînțeles, prin numărul vorbitorilor lor în plan mondial – limba română și-a păstrat până astăzi, la Universitatea Komenský, un loc stabil printre celelalte limbi moderne, loc care îi aparține pe bună dreptate. Acest fapt se explică prin tradiția de 84 de ani, de când româna se predă la Universitatea Komenský, în decursul anilor, sub diferite forme, și printr-o altă tradiție de 53 de ani, de când s-a înființat oficial, în cadrul Catedrei de limbi romanice, lectoratul de limba și literatura română.

Dorim să subliniem faptul că limba română a fost prima limbă romanică introdusă la Universitatea Komenský – înființată în anul 1921. Încă din anul 1922 se țineau cursuri de limbă română, care, cu toate că aveau statut de curs facultativ, erau frecventate atât de studenții universității, cât și de publicul larg. Abia mai târziu au fost introduse și alte limbi romanice – franceză, italiană și spaniolă. E adevărat că astăzi studenții care aleg să se specializeze limba și literatura română sunt mult mai puțini, comparativ cu cei care studiază engleza, dar aceasta nu înseamnă că aceste cursuri de limba sau literatura română au o importanță mai redusă și că ar trebui uitat efortul unor generații de româniști – literați și traducători, ci dimpotrivă. Vrem să lucrăm și noi ca acești româniști, care, în diferite – și nu întotdeauna favorabile – contexte ale vremii, aprop(r)iau și transmiteau limba și literatura română unui public destul de variat. Pregătim alți tineri care să poată răspunde la diferitele întrebări sceptice și absurde, cu care suntem adesea confrunțați – de exemplu, dacă are sens astăzi să studiezi o filologie „mică”, așa cum e filologia română, dacă are sens să cunoști cultura română, să citești literatura română, să o traduci și să scrii despre ea. Toți sperăm că această situație nefavorabilă este temporară și, în același timp, o percepem ca pe o provocare nu doar pentru noi, româniști-profesioniști, ci și pentru studenți – pe de o parte, puțini, dar, pe de altă parte, iubitori sinceri ai limbii române. De la intrarea lor la facultate, încercăm să le facem cunoscut nu numai locul deosebit pe care această limbă îl deține printre celelalte limbi romanice, ci și caracterul aparte al culturii și al literaturii române, în care se oglindesc două modele culturale – cel est-european și cel vest-european.

Exceptând Universitatea Komenský, românistica este promovată și de alte două foruri, și anume de Academia Slovacă de Științe, prin Institutul literaturii universale, și de Societatea culturală slovaco-română, reînființată în octombrie 2002. Însă, românistica slovacă, prin filiera ei universitară, reprezintă un dat natural al relațiilor culturale româno-slovice, care cunosc o tradiție îndelungată, o tradiție de mai mult de o sută de ani. De aceea, considerăm utilă și interesantă o scurtă privire asupra acestora.

Primele contacte româno-slovace pot fi localizate în secolul al XVI-lea, când cunoscutul umanist Nicolaus Olahus a înființat, în orașul slovac Trnava, Colegiul iezuit, care, ulterior, a devenit baza universității din același oraș (1635), și s-au intensificat spre sfârșitul secolului al XIX-lea, moment marcat prin închiderea tuturor gimnaziilor slovace (1874-75). Refuzul studenților slovaci de a-și continua studiile la gimnaziile maghiare a determinat o apropiere între cele două spații culturale, marcată prin acceptarea ofertei patrioților români din Transilvania de a veni și de a studia la liceele transilvănene, mai ales la cele din Sibiu și Brașov. Întâlnirea tinerilor slovaci cu mediul românesc s-a dovedit propice pentru viitoarele contacte, în special, pentru cele care vor ilustra domeniul literaturii și al politicii. Dintre toate numele, reținem numai două : poetul slovac Ivan Krasko (1876-1958), care a studiat la Brașov și și-a găsit drumul spre Eminescu și spre traducerea poeziei lui, și politicianul Milan Hodža (1878-1944), care a ridicat relațiile reciproce dintre cele două țări la nivelul colaborării politice moderne. Ulterior, el a înființat ziarele „Slovenský denník” (Cotidianul slovac, 1910-1915) și „Slovenský týždenník” (Săptămânalul slovac, 1903-1938). Create la început de secol al XX-lea, acestea s-au dovedit a fi instrumentul principal în receptarea literaturii române în Slovacia, continuându-și activitatea chiar și în perioada interbelică.

Românistica slovacă este legată în mod inseparabil de personalitatea profesoarei Jindra Hušková-Flajšhansová (1898-1980), de origine cehă, care, după absolvirea studiului de limbi romanice la Universitatea din Praga, s-a stabilit la Bratislava unde a desfășurat o activitate culturală, orientată către promovarea limbii, a literaturii și a culturii române. Scria, traducea, pregătind terenul pentru receptarea literaturii române.

După primul război mondial, s-au înființat mai multe uniuni, *asociații* culturale, dintre care cea mai importantă s-a dovedit a fi Asociația ceho-slovaco – română, înființată la Praga în anul 1921, cu Jan Urban Jarník ca președinte. Activitatea acestei asociații a fost bogată : se înființau biblioteci românești, se organizau cursuri de limbă română fără plată, conferințe la care participau invitați din România; studenților, interesați să facă studii în România, le erau acordate burse. Toate aceste activități au culminat în anul 1922 cu înființarea lectoratului extern de limba română la Universitatea Komenský. Cu ocazia înființării acestui lectorat, prof. Hušková a ținut prima conferință din ciclul *Istoria literaturii și a culturii române*, intitulată *Români, trecutul și prezența lor*.

Asociația culturală și-a schimbat titulatura în anul 1927, devenind Institutul cultural ceho-slovaco – român, iar de la 10 noiembrie 1929 și-a mutat activitatea și filiala în Bratislava. Fenomenul românesc a fost perceput și în plan extraliterar, la baza acestei receptări aflându-se trecutul comun al slovacilor și al românilor din Transilvania, efortul lor identic pentru dobândirea independenței, precum și contextul istoric asemănător. La începutul anului 1930 a fost semnat acordul cultural dintre România și Cehoslovacia, iar în anul 1932 Universitatea Komenský a acordat titlul de *Doctor Honoris Causa* lui Nicolae Iorga. Festivitatea însă a avut loc la Ambasada Cehoslovaciei din București, N. Iorga neputându-se deplasa până la Bratislava. Un an mai târziu, același titlu a fost decernat și lui Nicolae Titulescu, de această dată, însă, la Bratislava. Interesant este că, între timp, N. Titulescu a fost revocat din funcția de Ministru de Externe, așa că decernarea titlului s-a transformat într-o manifestare a prieteniei ceho-slovaco-române.

Toate activitățile derulate de-a lungul unui deceniu, începând cu momentul înființării Asociației, au marcat o etapă deosebită în promovarea și receptarea literaturii

române; fenomenul românesc fiind simțit, în contextul vieții culturale slovace, mereu prezent și viu. „Etapa de aur” în dezvoltarea românisticii s-a terminat cu Dictatul de la Munich. Atunci, toate organizațiile care-și desfășurau activitatea pe teritoriul statului comun, și-au pierdut sfera lor de activitate. Cehoslovacia a fost destrămată, noul regim fascist a împins înaintea forțele naționaliste extreme, iar prezența d-nei Hušková în viața publică și culturală a fost din ce în ce mai rară, dispărând complet pentru câțiva ani.

În anul 1953 a fost înființat lectoratul de limba și literatura română din cadrul Catedrei de limbi romanice, de la Facultatea de Filozofie a Universității Komenský, fiind considerat drept anul înființării oficiale a secției de românistică în Slovacia. Din acest an, limba română primește statut de limbă recunoscută oficial printr-o diplomă universitară. La început, româna figura în combinație cu limba slovacă, însă, începând cu a doua jumătate a anilor '60 slovacă a fost înlocuită de franceză. Această combinație a predominat aproape până în anul 2000, deoarece s-a dovedit în timp că franceza, făcând parte din marea familie a limbilor romanice, reprezintă un avantaj în însușirea limbii române. Studiul limbii și literaturii române se făcea dintr-o perspectivă filologică, accentul punându-se pe aspectul teoretic atât în studiul limbii, cât și al literaturii, cum ar fi descrierea sincronică și diacronică a limbii, teoria literaturii, istoria literaturii române de la origini până azi. Între timp, s-au încercat, nu fără succes, și alte combinații, de exemplu, cu limba bulgară, cu spaniolă, cu italiană sau cu etnologie, ultima specializare având un caracter interdisciplinar și oferind deschidere spre cercetări comparative extrem de bogate.

Astăzi, limba și literatura română se studiază ca specializare în combinație cu italiana și spaniola, încheiată cu un examen de licență și cu o diplomă de *filologie modernă*, accentul mutându-se pe aspectul pragmatic, pe traducere și interpretariat. Studenții slovaci sunt pregătiți conform cerințelor actuale, însușindu-și atât baza teoretică, cât și abilitățile practice pentru folosirea limbii. La începutul studiilor, în primii doi ani, aceștia trebuie să-și însușească gramatica normativă (morfologie și sintaxă), un lexic solid și cunoștințele elementare de istorie, cultură și civilizație românească. Paleta cursurilor și a seminariilor se extinde progresiv cu fiecare an. Astfel, la disciplinele însușite în primii doi ani se adaugă alte discipline teoretice lingvistice (lexicologie, stilistică), literare (istoria literaturii române, relațiile culturale româno-slovace, interpretarea textelor) și translatologice (traducerea textelor beletristice și de specialitate, translație simultană și consecutivă). În contextul seminariilor cu orientare preponderent pragmatică, un loc important îl ocupă traducerea : literară și tehnică, de specialitate. Traducerea literară este strict legată de studiul și de cunoștințele solide de literatură română. Pregătirea pentru această activitate se desfășoară, în primii ani, în cadrul seminariilor de traducere, bazate pe exersarea lexicului deja însușit, pe lărgirea și îmbogățirea lui, pe învățarea noilor cuvinte, a proverbelor și a expresiilor specifice limbii române, pe analiza morfosintactică și lexicală complexă a unor fragmente de texte selectate, a căror dificultate crește. Drumul spre însușirea abilității de a traduce este, însă, lung și obositor și se transformă într-un adevărat pelerinaj pe parcursul căruia adeptul românisticii trebuie să învingă diverse capcane lingvistice și să ocolească „locurile înșelătoare” ale limbii române.

Pe lista disciplinelor teoretice, un loc aparte îl ocupă literatura. Concepând cursurile, trebuie să luăm în considerație limitele temporale (patru ani) și să pornim de la premisa că studenții intră în anul întâi cu puține cunoștințe, reduse la câteva nume

„mari” care fac parte din cultura generală (M. Eminescu, M. Eliade) și la câteva opere obligatorii pentru examenul de admitere.

Literatura română în Slovacia are însă propria imagine care s-a format de-a lungul secolului al XX-lea pe baza activității de traducere și de receptare. Credem că, pentru studentul slovac, literatura română este interesantă din punctul de vedere al apartenenței ei la două spații : pe de o parte, cel central-european și, pe de altă parte, cel est-european. Am putea vorbi, așadar, de o tensiune interioară contradictorie, caracterizată – aproximativ de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea –, pe de o parte, de problemele comune, de dorința de a pătrunde în conștiința europeană – oscilarea comună între universalitate și marginalitate, între integrarea în Europa și exotism –, și, pe de altă parte, de evidenta conștiință a diferenței. Senzația unei asemănări între literatura slovacă și cea română au cultivat-o, într-o anumită epocă, traducerile acelor opere ale lui Sadoveanu sau Rebreanu care conturau o imagine a României pastorale, a naturii ei frumoase și virginale, a lumii juste și a satului cu obiceiurile lui pitorești. Literatura română este însă caracterizată și de o diferență nu numai față de centrul literar european, ci și față de literatura slovacă. Această diferență se manifestă în efortul orientat dinspre literatura intelectuală și reflexivă, literatura analitico-psihologică și expresionistă spre literatura bazată pe mituri, taine și legende. Literatura română din Slovacia a ajuns să aibă această imagine, abia la finele anilor '80, datorită traducerilor.

Din cele relatate mai sus se observă că studiul literaturii române nu este conceput din enumerarea cronologică a unor nume, opere și mișcări literare, ci este bazat pe căutarea legăturilor reciproce, a paralelelor, a diferențelor și a asemănărilor. În prima fază a studiului, studenții fac cunoștință cu literatura și cultura română a cărei bipolaritate este reprezentată de literatura veche – medievală și într-o parte barocă – care s-a dezvoltat în cadrul circuitului cultural bizantino-slav, cu schimbări mai evidente în secolul al XVII-lea, când limba română a pătruns în literatura scrisă și intelectualii umaniști au început să promoveze ideea originii romanice a poporului și a limbii române, cu alte cuvinte, când au început să se orienteze către țările vestice. În această fază a cunoașterii literaturii române, studenții slovaci sunt preponderent într-o poziție pasivă, primesc multe informații noi pe care pot, în cel mai bun caz, să le confrunte cu situația din cultura și literatura slovacă din aceeași epocă. Cunoștințele lor de limbă nu le permit încă să citească ei înșiși textele în original; de asemenea, nici traducerile slovace ale textelor respective nu există, ceea ce înseamnă că depind de comentarii și interpretări ale textelor literare respective. Literatura etapei menționate este însă strict legată de istoria principatelor și de evoluția limbii, așa că faptele literare, deși la prima vedere foarte îndepărtate și străine, dar plasate în contexte istorice concrete pe care le cunosc din studiul istoriei, devin mai interesante și mai ușor de înțeles.

Cea de-a doua etapă literară o reprezintă secolul al XIX-lea, un secol eclectic, cu multe mișcări, curente literare, nume și opere. Pașoptismul cu literatura lui e un material care inspiră studii paralele între evoluția literaturii în Slovacia și în Principate. La studiul faptelor literare se adaugă lectura activă a studenților, începând cu operele marilor clasici, care, cu excepția operei lui I. Slavici, au fost traduse toate în limba slovacă. La seminariile literare studenții își expun rezultatele lecturii și interpretarea proprie a textelor sau cel puțin a fragmentelor literare. Un subiect care continuă încă să incite, să provoace nu doar în planul interpretării și al studiului comparativ al mai multor traduceri, ci și în încercarea unor noi traduceri este marele romantic M. Eminescu.

Acesta a fost tradus în limba slovacă de poetul simbolist Ivan Krasko, care grație impulsurilor din mediul românesc și-a găsit drumul său poetic și i-a înțeles pe predecesorii săi, poeții romantici.

Cel de-al treilea ciclu al cursului de istoria literaturii române cuprinde perioada interbelică, marcată prin antagonismul dintre tradiționalism și modernism, antagonism din care a luat ființă romanul interbelic, cu diferite impulsuri și influențe din străinătate, cu recuperarea „timpului pierdut”. Experiența pedagogică ne arată că este vorba de o perioadă literară, care provoacă cel mai mult curiozitatea studenților, dar nu numai a celor care au româna ca limbă de specializare, ci și curiozitatea studenților de la celelalte specializări care se înscriu la cursul opțional de literatură interbelică, ce figurează pe lista cursurilor opționale pentru toți studenții facultății. Astfel, studenții descoperă în literatura română multe teme adesea întâlnite în literatura slovacă și sunt dornici să o studieze mai aprofundat. Cei care intră pentru prima dată în contact, de exemplu, cu romanul *Enigma Otiliei*, au senzația că au dat peste ceva nou, dar, în același timp, și peste ceva deja cunoscut – vezi romanul realist francez – și constată cu surprindere că o asemenea operă a fost scrisă în România în epoca interbelică. Drumul de la căutarea unor paralele până la descoperirea altor fenomene nu este așa de lung și experiența ne arată că un scriitor poate să deschidă calea și altor scriitori, că un roman al unui scriitor poate să provoace în cititor dorința de a citi și alte romane ale aceluiași sau ale altui scriitor. Studenții au la dispoziție o listă considerabilă a autorilor interbelici traduși în slovacă (L. Rebreanu, M. Eliade, H. Papadat-Bengescu, G. Ibrăileanu, G. Călinescu, M. Sadoveanu), dar în această fază a studiului (anul al IV-lea și al V-lea) traducerile nu sunt suficiente și ei sunt obligați să citească și operele în original. În această privință îi ajută în mare măsură bursele acordate datorită cărora pot să studieze un semestru la o universitate din România unde își perfecționează limba și, de asemenea, caută și își formează o atitudine mai apropiată, mai strânsă cu literatura, cultura românească, cu „fenomenul” românesc, în general.

Studiul limbii și al literaturii române este încheiat cu examenul de licență și cu susținerea lucrării de diplomă. Pentru că la română numărul studenților este mai mic în comparație cu alte specializări, profesorii așteaptă ca aceștia să își aleagă temele lucrărilor. Această alegere depinde, desigur, de gustul literar și de interesul lor, pe care și-l cultivă pe parcursul studiilor universitare, dar și de efortul profesorului de a aprinde în student curiozitatea și de a-l orienta către literatura și cultura română. În ultimii 15 ani, au absolvit studiul limbii și literaturii române – în combinație cu franceză, spaniolă, slovacă, bulgară, etnologie – 20 de studenți. Dintre aceștia, 15 au absolvit specializarea limba și literatura română, finalizată cu susținerea lucrării de diplomă, elaborând lucrări pe teme literare interesante. După o perioadă de aproape 20 de ani (deceniile 6 și 7) – când dominante erau temele tradiționale transilvănene, problemele naționale ale românilor, așa cum sunt ele configurate în operele literare ale lui Rebreanu sau Slavici, personajele-țărani și satele românești din operele lui Z. Stancu – și după nenumărate și repetate descrieri ale relațiilor reciproce româno-slovace, au început să apară și alte lucrări care abordau o tematică diferită de cea exploatăată până atunci: *Arta lui Marin Preda în scrierile din tinerețe*, *Fantasticul în proza scurtă a lui Eliade*, *Mircea Eliade și literatura fantasticului*, *Fenomenul „Caragiale” tatăl și fiul*, *Generația ‘80 în proza scurtă*, *D. R. Popescu și poetica romanului „F”*, *Urmuz*, *Regatul imaginar al lui Ștefan Bănuțescu*, *Dorul absolutului în romanul lui M. Eliade „Noaptea de Sânziene”*, *Ciclul*

romanesc bănăţean al lui Sorin Titel, M. Eliade și romanul autentic, Cele patru mituri în literatura română. Făcând această scurtă trecere în revistă a câtorva titluri de lucrări de diplomă, se poate constata că atât la sfârșitul secolului al XX-lea, cât și astăzi Mircea Eliade a fost și continuă să fie scriitorul preferat al studenților. Lucrările lor de diplomă prezintă nu numai lumea complexă a ideilor lui Eliade, maniera lui de înțelegere a existenței spirituale, căutarea sensului existenței și al absolutului, dar și mitologia românească în sensul cel mai larg, arătând, de asemenea, trăsăturile specifice gândirii românești. Astfel, studenții continuă efortul predecesorilor lor, entuziasmul traducătorilor și al propagatorilor, care au contribuit, în cursul secolului precedent, la transmiterea și la facilitarea accesului publicului slovac la valorile culturale și literare românești. Lucrările lor, pe care tocmai le-am menționat, au îmbogățit contextul literar slovac cu modele literare românești interesante ce vor fi folosite, fără să fie publicate, de către următoarele generații de studenți.

Din anul 1953 și până astăzi au absolvit specializarea limba și literatura română câteva generații de româniști, care au continuat – unii continuă și astăzi – activitatea începută în anii '20 ai secolului trecut de marea lor predecesoare. I-aș aminti pe V. Dudáš, M. Bagoňová, M. Resutík, H. Bunčáková, E. Žitná, E. Vychovalá, L. Vajdová, P. Kopecký, J. Páleníková. Unii au devenit editori (Dudáš, Resutík), alții traducători (Žitná, Vychovalá, Vajdová, Páleníková), alții redactori, diplomați (Bunčáková, Kopecký), alții universitari (Páleníková), alții oameni de știință (Vajdová, Ťapajnová) și de cultură, fiecare, în felul său și în funcție de posibilități, participând la procesul neîntrerupt de promovare și de receptare a fenomenului românesc în spațiul cultural slovac.

Le lieu de la philologie roumaine à l'Université « Comenius » de Bratislava

Bien que la philologie roumaine soit la plus vieille section romane à la Faculté de philosophie de l'Université Comenius, parmi les autres langues romanes elle a été toujours dans la position d'une philologie dite « petite ». Cela se rapporte au nombre des étudiants ainsi qu'à la périodicité des promotions. Dans la première partie de notre article nous présentons les informations qui portent sur le passé de la section du roumain. Dans la deuxième partie on présente la situation actuelle du roumain en tant que la filière de la philologie moderne avec l'accent mis sur l'aspect pragmatique. Les étudiants sont préparés pour les besoins de la vie actuelle, ils adoptent les bases théorétiques et les habiletés pratiques dans le domaine de l'application de la langue. Parmi les disciplines théoriques est située la littérature qui a une place spécifique, parce qu'elle est considérée un instrument important de la connaissance de la culture.

*Universitatea „Komenský”, Bratislava
Slovacia*